

Nähdyn hahmotusvaikeudet

Alle kouluikäiset lapset

Korkeampien näkörajojen häiriöiden havaitseminen alkaa olla mahdollista ensimmäisen ikävuoden lopulla (www.Lea-test). Sosiaalisesti merkittävimmät viitteet näön häiriöistä voivat näkyä mm. 2-3-vuotiaan lapsen vaikeuksina tunnistaa perheenjäsentensä kasvoja tai ilmeitä. Varhaislapsuudessa lapsi voi olla passiivinen liikkumaan ja tutustumaan ympäristöönsä. Yleensä lasten kehitykselliset hahmotusvaikeudet esiintyvät laaja-alaisina, useiden toimintojen osa-alueilla näkyvinä heikkouksina, jotka vaikuttavat alle kouluikäisen lapsen toimintaan eri ympäristöissä: kotona, päiväkodissa ja sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Ne ilmenevät sekä perushavainnoinnin alueella että erilaisina visuospatiaalisten ja -konstruktiivisten vaikeuksien yhdistelminä. Kompensatorisena keinona pieni hahmotusvaikeuksia omaava lapsi käyttää usein puhetta ja voi jo varhain hahmottaa maailmaansa paremmin kuulemansa kuin näkemänsä perusteella (mm. hyvä kielellinen muisti). Kuulo ja kieli ovatkin usein hahmotusvaikeuksia omaavan lapsen voimavaroja ja pääasiallisia oppimiskanavia.

Perushavainnoinnilla tarkoitetaan sitä, miten lapsi erottaa ja havaitsee ympäristössään yksityiskohtia ja kokonaisuuksia sekä tunnistaa vain osittain näkyvissä olevia esineitä ja muotoja. Tunnistamisen vaikeuksiin liittyen leikki-ikäinen lapsi ei ehkä hahmota kiinnostavia esineitä ympäristöstään, hän saattaa tulkita kuvia väärin (esimerkiksi näkee omenan pallona), ja hänen voi olla vaikea erottaa samankaltaisia muotoja ja kuvioita. Kuvakirjaa luettaessa hän saattaa jättää huomioimatta yksityiskohtia kuvista ja siksi ymmärtää väärin kirjan tapahtumia. Lapsi ei välttämättä myöskään kiinnostu kuvakirjojen katselusta. Mikäli lapsen on vaikea tunnistaa vain osittain näkyviä esineitä tai tunnistaa kokonaisuutta pienistä yksityiskohdista, hänen voi olla vaikea löytää etsimiään tavaroita tai vaatteita huoneesta. Hän saattaa myös hermostua herkästi, mikäli tavaroiden, lelujen tai hänen vaatteidensa paikkoja huoneessa vaihdellaan.

Visuospatiaalisella eli avaruudellisella hahmottamisella tarkoitetaan liikkeen, tilan, etäisyyden, suunnan, koon, korkeuden ja syvyyden arviointia. Pienellä lapsella vaikeudet ymmärtää ympäristön yksityiskohtien välisiä spatiaalisia yhteyksiä herättävät hänessä usein epävarmuutta ja pelokkuutta uusissa tilanteissa. Ympäristön hahmottamisen vaikeudet korostuvat etenkin tungoksessa, kuten toreilla ja tavarataloissa, ja lapsi saattaa reagoida niissä hyvinkin voimakkaasti

vanhempiinsa takertuen. Suuressa ihmisjoukossa niin ihmisten liikkeiden, ihmisten välisten etäisyyksien kuin ympäristön etäisyyksienkin hahmottaminen on hankalaa. Tilan hahmottamisen ohella tasoerojen ja syvyyksien hahmottamisen vaikeus voi rajoittaa lapsen aktiivista ympäristön tutkiskelua ja innokkuutta kiipeily- ja tempuiluleikkeihin. Lapsi saattaa pelästyä korkeuseroja kiipeillessään telineillä tai kulkiessaan portaissa. Portaissa kulkiessaan hän voi ottaa tavallista useammin tukea kaiteesta tai seinästä. Myös suunnistamiseen liittyvät vaikeudet ovat tyypillisiä hahmotusvaikeuksia omaaville lapsille: lapsi saattaa eksyä huomattavan pitkään mm. uudessa kodissa, päiväkodissa tai lähiympäristössä. Hän voi lähteä automaattisesti väärään suuntaan tutussakin paikassa tai käyttää suunnistamisen apuna sokeain tekniikkaa muistuttavia "polkuja" kulkien pitkin seinänviertä ja huonekalulta toiselle (www.lea-test). Hän saattaa törmäillä esineisiin ja huonekaluihin vaikuttaen kömpelöltä ja huolimattomalta. Etenkin liikuntavammaisella lapsella orientoituminen tilassa on saattanut kehittyä heikosti, jos lapsi ei ole itsenäisesti voinut päättää liikkumisestaan ja hän on pääosin kulkenut pyörätuolissa toisen henkilön työntämänä.

Visuomotorisilla ja visuokonstruktiivisilla toiminnoilla viitataan silmän ja käden yhteistoimintaan liittyviin taitoihin. **Visuomotorisista vaikeuksista** puhutaan, kun kyse on lähinnä motoriseen tuottamiseen liittyvistä vaikeuksista. Kun kyse on enemmän suunnittelun ja osista kokonaisuuden tuottamisen vaikeuksista puhutaan **visuokonstruktiivisista** vaikeuksista. Pienellä lapsella vaikeudet näillä alueilla voivat näkyä mm. siten, että lapsi ei pidä piirtämisestä tai alkaa piirtää ja maalata tavallista myöhempään. Lapsi ei ehkä osaa ikäistensä tavoin tuottaa esittäviä kuvia tai jäljentää kuvioita mallista. Lapsen voi olla vaikea koota palapelejä, rakentaa legoilla / palikoilla, askarella tai käyttää saksia. Myös lelujen järjestäminen hyllyyn tai kaappiin voi olla vaikeaa.

Hahmotusvaikeuksia omaavan lapsen tukeminen

Alle kouluikäisen hahmotusvaikeuksia omaavan lapsen tukemisessa keskeistä on 1) jäsentää ja muokata ympäristöä lapsen tarpeet huomioiden. Tärkeää on myös 2) kannustaa lasta harjoittelemaan hahmottamiseen liittyviä taitojaan ja tarjota tukea näiden taitojen vahvistamiseksi. Yleisellä tasolla taitoja vahvistetaan paitsi suoraan harjoittelemalla vaikeutuneita toimintoja myös vahvistamalla lapsen kykyä käyttää kielellisiä taitojaan toiminnan ja ympäristön jäsentämiseen. Tätä pieni lapsi oppii aikuisen tarjoaman konkreetin mallin ja kielellisen ohjauksen kautta (kielellistäminen). Aikuisen kielellinen ohjaus tukee lapsen sisäisen puheen kehittymistä, joka kehityksen myötä kypsyy lapsen omaksi toiminnanohjaukseksi.

1. Ympäristön muokkaaminen ja jäsentäminen

Yleisiä vinkkejä:

- ennakoi lapselle tulevia tilanteita ja paikkoja: kuvaile lapselle etukäteen mitä ja keitä uudessa paikassa tulee olemaan, mitä tilanteessa tulee tapahtumaan ym.
- jäsennä lapselle kielellisesti tapahtumia ja tapahtumien kulkua uudessa tilanteessa
- pyri pitämään järjestys kotona ja ympäristössä mahdollisimman samanlaisena

- pidä tavarat samoissa paikoissa: järjestys ja selkeys auttavat esineiden tunnistamisessa ja löytämisessä
- karsi kotiympäristöstä ylimääräiset tavarat / näköärsykkeet
- tue tunnistamista lisäämällä kontrasteja ympäristössä esim. merkitsemällä lapsen omat tavarat tietyllä värillä, tarralla ym.
- auta lasta tunnistamaan esineitä nimeämällä hänelle esineitä ympäristöstä ja antamalla hänen käsitellä erilaisia ja erimuotoisia esineitä.

Vinkkejä arien tilanteiden tukemiseen:

Pukemistilanteet: hahmotusvaikeuksiin liittyen lapsen voi olla vaikea oivaltaa, miten tavaroita käännetään suhteessa toisiinsa. Tällöin vaatteet menevät herkästi väärinpäin, lapsi ei löydä vaatteitaan eikä osaa hahmottaa, missä järjestyksessä hän pukee vaatteet päälleen.

- jäsennä pukemistilanne lapselle kielellisesti ja kuvin: ensin alushousut, sitten aluspaita, sukkahousut...
- osita pukeminen vaiheisiin: ojenna tarvittaessa yksi vaate kerrallaan
- levitä vaatteet lattialle valmiiksi oikeinpäin, siten että vaatteen muoto näkyy
- harjoituta nappien ja vetoketjujen avaamista ja sulkemista: pane paidan napit kiinni, anna vaate lapselle ja pyydä aukaisemaan napit tai työnnä nappi reiästä puoliksi läpi ja anna lapsen vetää se kiinni
- kannusta lasta pukeutumaan itse

Ruokailutilanteet: hahmotusvaikeuksiin liittyen lapsen voi olla vaikea tarttua ruokatarvikkeisiin (tarttuu väärään aikaan, väärältä etäisyydeltä), arvioida etäisyyttä ruokaa tai juomaa ottaessaan (kaataa herkästi ohi lasin) tai arvioida ottamansa ruoan tai juoman määrää.

- pyri ruokailemaan samassa paikassa (esimerkiksi kotona sama pöytä)
- pidä ruokatavarat pöydällä suhteellisen samoissa paikoissa
- sijoita ruokailussa käytettävät välineet riittävän lähelle lasta
- harjoittele lapsen kanssa ruuan ottamista, annostelua, juoman kaatamista
- kannusta lasta yrittämään itse
- vahvista kontrasteja eli vahvista asioiden erottuvuutta taustasta:
 - rajaa ruokailualue yksivärisellä taustasta erottuvalla alustalla
 - valitse lautanen, jossa on reunaviiva ja mahdollisimman vähän muita kuvioita
 - asettele ruoka lautaselle selkeästi

Pesutilanteet: liikkeen ja suuntien hahmottamisen vaikeuksiin liittyen erilaiset pesutilanteet, kuten suihkussa käyminen, voivat tuntua lapsesta epämurkavalta / pelottavalta.

- kerro lapselle mitä pesutilanteissa on odotettavissa, mistä vesi suihkussa tulee, mihin suuntaan kannattaa kääntää päätä.

- opeta lasta itse pesemään ja kuivaamaan kätensä /pesemään hampaansa
 - selitä ja näytä lapselle vaihe vaiheelta, miten esim. käsienpesu tapahtuu (ensin avataan hana, sitten kädet kastellaan, laitetaan saippuaa..)

Ympäristössä liikkuminen: suuntien ja tilan hahmottamisen vaikeudet voivat rajoittaa lapsen halua itsenäiseen liikkumiseen ja ympäristön tutkiskeluun. Lapsi ei ehkä löydä tietään aikuisen mielestä tutussakaan paikassa ja saattaa olla ikäistään pelokkaampi liikkumaan yksin esimerkiksi leikkipuistossa.

- kulje reittejä yhdessä lapsen kanssa
- opeta lasta käyttämään suunnistamisen tukena tuttuja ”maamerkkejä”, kuten tuttuja taloja, kauppoja ja kioskeja
- opeta lapselle kielen avulla tapahtuvaa suunnistamista: ensin tulee, sitten.....
- kuvaa lapselle ympäristössä olevia korkeus- ja syvyyseroja
- liiku lapsen kanssa erilaisissa maastoissa

Ajan hahmottaminen: hahmotusvaikeuksiin liittyen lapsen voi olla vaikea hahmottaa ajan kulkua ja, oppia kelloa. Lapsi saattaa toistuvasti kysellä mitä seuraavaksi tapahtuu, koska lähdetään, kuinka kauan kestää. Tähän liittyen hän voi olla hyvinkin tarkka tutuista rutiineista ja siitä, että asiat varmasti tapahtuvat silloin kun on sovittu.

- pyri pitämään päiväjärjestys mahdollisimman samanlaisena
- jäsennä päivän tapahtumia kuvallisen päiväjärjestyksen avulla
- hanki kotiin myös kuvallinen viikko- / kuukausikalenteri
- jäsennä kellon tai munakellon avulla tapahtumiin kuluva aikaa
- ennakoi tulevia tapahtumia: kerro tulevista tapahtumista riittävän lähellä tapahtumaa
- kielellistä tilanteiden alku ja loppu

Vinkkejä sosiaalisten tilanteiden tukemiseen: Kieli ja sanat ovat usein hahmotusvaikeuksia omaavan lapsen tyypillinen tapa olla vuorovaikutuksessa. Lapsi puhuu enemmän kuin toimii. Hän saattaa hakeutua mieluummin aikuisen kanssa keskustelemaan, kuin leikkimään ikätoveriensä kanssa. Lapsi on kiinnostunut ikätovereistaan, mutta ei ehkä osaa liittyä ikäistensä leikkeihin. Koska myös liikkeen ja etäisyyksien arviointi voi olla vaikeutunutta, ryhmätilanteet ja joukkuepelit ovat lapselle tavallista haastavampia.

- ennakoi sosiaaliset tilanteet: kerro kuka on paikalla ja mitä tulee tapahtumaan
- opeta tapoja olla sosiaalisissa tilanteissa (esim. miten pyytää toista leikkimään, miten mennä mukaan leikkiin, miten olla ryhmäleikeissä)
 - käytä apuna esimerkiksi sarjakuvia, piirtämistä, roolileikkejä
 - keskustele erilaisista sosiaalisista tilanteista, käy läpi ristiriitatilanteet
- tunteiden tunnistaminen:
 - harjoittele ilmeitä peilin edessä
- luo ohjattuja ryhmätilanteita

- kuvaa peleissä säännöt ja pelin kulku ennakolta
- leiki lapsen kanssa yhdessä vuorottelu- ja kuvitteluleikkejä lapsen leikkiä jatkaen

2. Nähdyn hahmottamista tukevat leikit ja pelit

Havainnoinnin harjoittelu: hahmottamista kehittävät mm.

- kuvien tunnistaminen kuvakirjaa luettaessa
- yksityiskohtien ja puuttuvien yksityiskohtien etsiminen kuvista
- kuvien täydentäminen kokonaisuuksiksi
- samanlaisten muotojen etsiminen
- muotojen etsiminen ympäristöstä (etsitään ympyröitä, neliöitä jne)
- tutun tavaran etsiminen muiden joukosta
- tavaran etsiminen siten, että se näkyy vain osittain
- kuvien vertailu
- lautapelit (lotto, muistipelit)
- kuvista kertominen

Visuomotoristen ja visuokonstruktiivisten toimintojen harjoittelu: lapsen käden ja silmän yhteistyökyvyn kehitystä voi tukea monin eri tavoin. Anna lapselle sopivan tasoisia harjoituksia hänen taitojensa mukaisesti ja kannusta häntä yrittämään:

- ota lapsi mukaan kotitöihin (leipominen, ruoanlaitto, pölyjen pyyhkiminen, lelujen järjestäminen lelulaatikkoon, ruokailupöydän kattaminen tai kattamisessa avustaminen lapsen omien taitojen mukaisesti)
- luo lapselle mahdollisuus harjoitella arkielämän toimintoja esimerkiksi lasten muovisten työkalujen tai lasten keittiövälineiden kanssa
- leiki lapsen kanssa taputus- ja laululeikkejä sekä osoitteluleikkejä (osoitellaan esim. esineitä huoneessa)
- tue käden ja silmän yhteistoimintaa erilaisten askarteluiden, piirtelyiden ja rakenteluiden avulla:
 - hanki lapselle turvalliset lasten sakset, anna helppoja leikkelytehtäviä
 - muovaile lapsen kanssa muoviluvahasta muotoja / esineitä ja kannusta häntä tekemään niihin yksityiskohtia
 - auta lasta rakentamaan palikoilla monimutkaisempia rakennelmia, kuten siltoja ja taloja
 - tee lapsen kanssa palapelejä ohjaamalla työtä kielen avulla
 - anna lapsen harjoitella kynän käyttämistä: piirrä malliksi kuvioita, näytä miten viivoja yhdistelemällä voi tehdä erilaisia kuvioita
 - anna erilaisia kynä-paperitehtäviä: väritystehtäviä, pisteestä pisteeseen tehtäviä, sokkelotehtäviä